

**Klaus Nielsen &
Ove K. Pedersen (red)**
**Forhandlingsøkonomi i
Norden**

Jurist- og Økonomforbundets
Forlag 1989

Antingen lever vi i en tid av snabba förändringar eller så är det jag som håller på att bli gammal. Det var en av de reflektioner som artikelsamlingen *Forhandlingsøkonomi i Norden* åsamkade mig. Norden skall i det här fallet i huvudsak förstås som lilla norden, d v s Danmark, Norge och Sverige. Boken är tänkt som en ersättare och uppföljare till den norska Maktutredningens *Forhandlingsøkonomi og blandings-administrasjon* som utkom första gången 1978 under Gudmund Hernes redaktion. Det var på sin tid en spännande och stimulerande inlägga. Att ta upp den handske som där kastades är naturligtvis en utmaning. Det är som inledningsvis antytts med blandade känslor jag lagt boken tillbaka på hyllan. Dessa har dock mindre med bokens kvalitétér och mer med den samhällsutveckling som pågått under "pressläggningen" att göra.

Behovet av en ny lärobok var säkert påträngande så här tio år efteråt. Att de djärva förslagen till en ny syn på makt och ekonomi burit frukt visas av att efterträdaren blivit omfångsrikare och samlat fler deltagare. Den skvallrar också om en maktförskjutning inom norsk sociologi. Nu omtalas Ole Berrefjord som medutgivare av den gamla bestsellern och han har författat inledningen tillsammans med redaktörerna. Förutom denna omsluter pärmarna nio inlägg från tio författare.

Hernes inledande artikel *Makt, blandingsøkonomi og blandings-administrasjon* av 1978 kändes provocerande och nydanande. Tyvärr kan man inte säga detsamma om Ole Berrefjords, Klaus Nielsens och Ove K. Pedersens *Forhandlingsøkonomi i Norden – en inledning*. Steget har nu tagits in i begrepps-exegetiken. Det är säkert nödvändigt att, som författarna gör, definiera vad perspektivet egentligen står för och med vilka definitioner man arbetar sig framåt. Om man nu skall säga något om förhandlingsekonomi och dessutom vill skilja denna från marknads-, bland- och planekonomi hjälper det att göra klart vad man talar om. Författarna arbetar inom en referensram som balanserar mellan ekonomisk, organisations-, diskursorienterad och sociologisk teori. Det är inte alltid lätt att följa de subtila glidningarna mellan resonemang som underförstått refererar till Foucault, Hernes og Olsen, Habermas och Weber inom ramen för en helhetssyn där det talas om *det forhandlingsøkonomiske bygningsverk*.

För recensenten som haft tillfälle att ha en regelbunden dialog med Habermas-inspirerade forskare som Carlsson, Ericsson och Hetzler (se Ericsson 1985, Carlsson 1989, Carlsson & Isacsson 1989, Hetzler 1989) förefaller tesen om *en lære-proces* på intressekampens område (s 26) intressant. Jag får anledning att återkomma till detta i granskningen av de andra inläggen.

Inledningen innehåller ett särskilt avsnitt som behandlar *Det retsstatlige ideal* som det formulerades av Weber och hur den moderna rätten sedan 1950-talet förhåller sig till detta. För Weber var den moderna

rätten uttryck för en formell rationalitet, men som författarna visar kan man idag urskilja tre utvecklingsdrag som pekar bort från den weberska idealbilden. Tillväxt i rättskapande instanser, delegation och moralisering driver rätten mot vad Sousa-Santos (1987) betecknat som *kameleonten*.

I författaren får rättssociologin sig en känga för att det inom den är brukligt att fixera rättens materialisering vid välfärdsstaten. Vad gäller den marxistiskt-strukturellt orienterade rättssociologi som dessutom kritiserar denna utveckling får sparken bedömas som välförtjänt (se Hydén 1984). Att författarna samtidigt är en smula dåligt pålästa visar sig dock när de hävdar att denna utveckling tvingar de "...kompetente myndigheter att *begrunde* (eller legitimere) deres prioriteringer med moralske (normative) argumenter." (s 33). Frågan har särskilt behandlats av Ericsson (1985), som utförligt diskuterat motiverings- och legitimeringsförfarandet i miljöärenden. Såvitt jag förstår det kan Berrefjords, Nielsens och Pedersens slutsats bara räddas om man betecknar Länsstyrelsens naturvårdsenhet, liksom Naturvårdsverket som *inkompetenta*. Även om en sådan moralisk kritik kan försvaras, så tror jag inte att det var författarnas syfte att ansluta sig till denna.

Dock är diskussionen om rättsformen bara en parentes, som tjänar som en övergång till ett resonemang om *Rationalitet og effektivitet*. I sammanhanget görs en sorts parafra på Marx' *Teser om Feuerbach*. Förhandlingsekonomin som s a s upptäcktes av Hernes mfl har blivit en sig ständigt omvandlande kontext för rationellt beteende. Med

formuleringen och utbredandet av den samhällsekonomiska föreställningsramen har det i rättens form och i beteendebetingelserna på marknaderna vävts in krav på normativ argumentation. PTKs helsidesannonser där de framlägger varför de säger nej till riksmedlarbudet kan sägas illustrera och bekräfta denna tes.

I förhandlingsekonomin menar sig inledarna ha funnit uttryck för tre rationalitetsformer eller -processer. Habermas kategorier kommunikativ, strategisk och instrumentell rationalitet skulle ha sina motsvarigheter i *det samhällsekonomiska perspektivet, förhandlingsspelet och de konkreta förhandlingarna*. Detta resonemang förutsätter såvitt jag kan bedöma en omtänkning av Habermas idealiserade samtalsituation, där man ser statens (och för all del arbetsgivarorganisationernas) förespråkande av samhällsansvaret som ökande tillgången till och möjligheterna för andra att komma till tals och bli lyssnade till. Som inledarna får konstatera så har denna ideologiska kamp inte helt samma karaktär som den diskursiva process Habermas (1982) beskrivit. Foucaults disciplinerings teorier ligger troligen närmare till hands för en analys av detta problem.

Inledningen avslutas med en kritik av de spelteoretiskt grundade angreppen på förhandlingsekonomin rationalitet och rationalitetsanalys. För här gäller just feuerbachkritikens spådom; idag är förhandlingsekonomin inte längre blott ett försök att förklara observerat beteende, den är en "skola" som kämpar om utrymme på ideologins arena: Vilket recept ger mest kaka för pengarna? Efter Glasnost har dock

kombattanterna (tillfälligt?) reduce-rats, samtidigt som förhandlingsekonomin förlorat terräng till den marknadsekonomiska skolan. Som inledarna får konstatera; vi har kritiken, men inte svaren.

I Nils Elvanders artikel om *Inkomstpolitik i Norden*, där Sverige utgör exemplet när frågor om denna politikens effektivitet skall behandlas, testas i viss mening inledarnas tes att kampanjkamperna kan ses som ett borgerligt rum. Elvander avvisar korporativismbegreppet som utgångspunkt för analysen, han pekar bl a på dettas urvattning (i den statsvetenskapliga debatten). Istället pekar han på möjligheten att se inkomstpolitik inom förhandlingsekonomin ram. Då kan den ses som en av opinionspåverkan styrd form och som en *läroprocess*. Inkomstpolitikens uppkomst, eller rättare sagt dess karaktär av övergående fenomen, lokaliseras då till parternas insikt om att de befinner sig i ett *upprepat* fångens dilemma: vi skall ses igen, kanske imorgon... Men, om här är fråga om en läroprocess, så är det numera en läroprocess med förhinder. För som Elvander konstaterar så har SAF under 80-talet etablerat en ideologisk hegemoni på lönebildningens område (s 46f). Systematisk störd kommunikation dristar jag mig att beteckna detta förhållande som. Elvander urskiljer sig, från exempelvis Brulin (1989) och från Pestoff i den här aktuella antologin, genom att lägga liten vikt vid SAFs och industrins ändrade hållning och tydlig framgångsrika ideologiska offensiv.

Sina inledande resonemang om inkomstpolitiken sammanfattar Elvander i en matris om 3x3 rutor som fastställer *den reala inkomstpoliti-*

kens parametrar. En ruta är tom; något exempel på informativa styrmedel riktade mot företagen har författaren antagligen inte funnit. När det gäller styrmedlen så duger tydligen den gamla treenigheten informativa, administrativa och ekonomiska fortfarande (jfr Stjernquist & Widerberg 1989). Men det är under historieskrivningen som Elvanders resonemang blir intressantare. Han kommer där att ansluta sig till, vad som väl bäst betecknas som, det institutionella perspektivet (jfr Rothstein 1989, Jensen 1989). Han finner således vid en jämförelse att det är organisationsväsendets styrka som förklarar lägre behov av direkt (regerings-)ingripande.

Samtidigt som författaren konstaterar att traditionens makt är stor på arbetsmarknadens område, vågar han sig på spådomen att relativt stora förändringar är på gång. Han tycker sig kunna konstatera en ny trend inom alla fyra länderna (DK, N, S, SF) mot decentralisering av förhandlingssystemet. Samtidigt har "fackföreningsrörelsen" (Elvanders term) fått svårigheter. Trycket från allt starkare tjänstemanna- och akademikergrupper växer och regeringarna bryter sina löften. Här ger Elvander ett, av honom själv betecknat som "tydligt" (s 55) men faktiskt, felaktigt exempel, ty i detta är det arbetsgivarna som avvisar budet, varvid strejker tar vid.

Sammanfattningsvis lyckas Elvander dock inte visa att begreppet förhandlingsekonomi skulle vara ett bra begrepp för att fånga in problemen i anslutning till studier av inkomstpolitik. Denna fråga diskuteras i så liten omfattning att jag miss-tänker att han föreslår termen för att motivera artikelns publicering i just

denna antologi. Artikeln avslutas med ett antal teser och ett försök att förklara varför de informativa styrmedlen blivit allt viktigare under 80-talet. Den senare tendensen kopplar han till decentraliseringen av lönebildningen. Slutligen knyter han åter till läroprocessperspektivet genom att uttala förhoppningen att parterna, bl a genom förhandlingsekonomin kampanjinstitutioner, skall lära sig att de har mest att vinna på en samarbetsstrategi.

Medan Elvander är mer försiktig i sitt användande av begreppsparet förhandlingsekonomi och läroprocess i sin artikel så är Ove K. Pedersen direkt utmanande i sitt inlägg *Læreprocesser og Forhandlingspil – Om løndannelse og forhandlingsøkonomi i Danmark*. Han hävdar att det under de senaste 20 åren byggts upp institutioner, som ger förhandlingssystemet förmåga att genomföra *institutionella läroprocesser*, ja faktiskt förmåga att reflexivt ändra sig i takt med skiftande ekonomiska och politiska villkor. Bakom skulle ligga nästan ett århundrade av dansk historia, vilken i sin tur kan delas i tvenne avsnitt: 1870-1950 och efter 1950. Faktiskt kan man ana sig till en tredje period, den efter ca 1980 då förhandlingsekonomiska relationer på arbetsmarknaden är etablerade.

I den första fasen utgör århundradesskiftet en viktig vändpunkt, då staten, genom att ge Den Permanente Voldgiftsret rättsliga befogenheter, accepterade såväl arbetstagarnas organisationsrätt som arbetsgivarernas ledningsrätt. Via en process med tillskapande/erkännande av såväl semi-offentliga (arbetsdomstol) som privaträttsliga (kollektivavtal) institutioner preciserades det fackli-

ga respektive det politiska reservatet, menar Pedersen.

Av Pedersens resonemang kan man bli tveksam om huruvida den andra fasen börjar på trettio- eller femtiotalet, men varslet för den går med formuleringarna av välfärdsstatsprojektet och det samhällsekonomiska perspektivet. Dessutom är det senare inte elitärt etablerat förän på 70-talet. Beträffande dess popularitet är Pedersen mera tveksam. Min tveksamhet gäller hur motiverad Pedersens optimism om det danska systemets förträfflighet är. Speciellt mätt utifrån välfärdsstatsprojektets moraliska norm. Att som Pedersen beteckna en arbetsmarknadspolitik som syftar till ökad löneflexibilitet som *aktiv* verkar stötande på mig. Den danska arbetslöshetspolitiken följer ju (den gängse) kontantlinjen, dessutom.

När det gäller den senare utvecklingen, särskilt 70-talet och framåt, så utvecklar Pedersen en systematik som väl får ses som ett förslag till analys i förhandlingsekonomin begreppstermer. Jag har redan i min redogörelse för inledningens teser reserverat mig mot placeringen av Habermas på Prokrustesbädd. Pedersens utläggning är baserad på den förvrängda anatomi som översträckningen åstadkommit, varför jag lämnar åt en eventuell läsare att själv ta del av symtombeskrivningen.

Om Pedersen är över sig av lovord för systemets kapaciteter, så är Victor A. Pestoff i sitt inlägg *Organisationernas medverkan och förhandlingar i svensk konsumentpolitik* mer reserverad. Av inläggen är Pestoffs det med flest kvaliteter, rätt följd av Petersens (se nedan). Här finns dels en utmärkt redogörelse

för hur ett politik- och organisationsfält utvecklats och en balanserad diskussion av i vilka termer det kan förstås. Pestoff använder sig av "fiendeammunition" som Olsons teori om kollektivt handlande på ett för mig innovativt sätt. Genom att koppla Olson till Hirschmans sorti och protest samt till spelteori skapar han en förståelse av skeendet som en öppen process. Liksom Elvander är kritisk till korporativismbegreppets förklaringskraft på sitt område är Pestoff det på sitt. Den senares utgångspunkt är dock inte att begreppet är konturlöst, utan att det får felaktiga implikationer.

Särskilt koncentrerar sig Pestoff på hur förståelsen av aktörernas syfte påverkas av valet av teoretisk modell. I sin historiska framställning visar Pestoff att den svenska staten sedan 1940 på konsumentpolitikens område arbetat för att etablera en motverkande kraft. Han beskriver hur detta försiggått inom ramen för en strategi att genom informella förhandlingar nå överenskommelser. Han pekar på att förhandlingsekonomi så som den definieras av Nielsen och Pedersen inte är en helt lämplig term för att förstå strävanden som inte primärt syftar till finansiell omfördelning utan till att påverka maktresurser och inflytande mellan parter.

Efter denna försiktiga kritik övergår Pestoff till en presentation av sina *Teoretiska och systematiska synpunkter*. Här introducerar han de begrepp han använder för att avtäckta svensk konsumentpolitik och den roll som tilldelas icke-statliga organisationer i denna. De är sorti eller protest (Hirschman 1970), kollektivt agerande (Olson 1965 & 1971), motverkande kraft (Gal-

braith 1952 & 1963), samt integrerad medverkan (Heckscher 1946 & 1951, Pestoff 1984). Synpunkterna avslutar Pestoff med att hävda att konsumentorganisationerna är lika viktiga för marknadens välfärd i små och öppna men koncentrerade ekonomier som politiska partier är för demokratiska system (s 112). Därefter övergår Pestoff till historiebetskrivning, där han samtidigt ger teoretiska referenser till varför ett visst agerande blev framgångsrikt. Roande var det t ex att läsa att den svenska officiella politiken stod i samklang med Mancur Olsons rekommendationer (s 114).

Den försiktiga kritiken av Pedersen och Nielsen hindrar inte Pestoff från att senare föreslå att det är lämpligare att kalla mycket av det som idag beskrivs som meso-korporativism för förhandlingsekonomi på meso-nivån. Även om förhandlingar är växelmynt också under korporativism så är logiken i en förhandlingsekonomi en annan. Nämligen att förvandla en noll- eller minussummesituation till en plussumma. Konfliktlösningen sker inte för att fredligt kunna dela en konstant eller krympande kaka, utan för att få ut mer ur mjölet.

Grunden för den speciella utveckling vi haft på konsumentpolitikens område sammanfattar Pestoff som regeringens proaktiva hållning. Detta specificeras till de socialdemokratiska regeringarna, för som framgår av hans historieskrivning var de borgerliga regeringarna snarast sysselsatta med att nedmontera konsumentorganisationerna. För framtiden är Pestoff dock mera pessimistisk. Med växande politisk olust och en utveckling mot neokonkurrens och icke-kompromiss,

det senare avspeglat i SAFs och industrins tendens att nu vilja bojkotta de officiella kanalerna, samt EG-anpassning kan slutet komma för den motverkande kraften i svensk konsumentpolitik. Och Sverige skulle berövas ytterliggare en konkurrensfördel; kvalitet på produkterna.

Anton Steen har skrivit en uppsats med titeln *Velfredsstat, korporatisme og selvregulering – Landbrukspolitik i forhandlingsøkonomien i Norge og Sverige* som jag inte skall orda mycket om. Han skiljer sig från Elvander och Pestoff i det han behandlar korporativismbegreppet som oproblematiskt i relation till begreppet förhandlingsekonomi. Uppsatsen utmynnar i den föga upphetsande slutsatsen att "förhandlingsøkonomien" (citationstecknen är Steens) får olika utformning beroende på vilken överordnad rationalitet som besluten tas utifrån.

Berrefjord har, förutom sitt bidrag till inledningen och ett eget inlägg, tillsammans med Gudmund Hernes författat ett avsnitt om *Storforetak, marked og byråkrati* där särskilt storföretagens agerande i förhandlingsekonomin problematiseras. De konstaterar att storföretagens agerande för att säkra sig förtjänst inte gör halt inom den traditionella marknadens gränser. Detta föranleder en exkurs om marknadsbeteende och struktur, som följer ett känt, kanske uttjatat mönster: fri konkurrens ställs mot total statsplanering (jfr Hernes red. 1978). Som ett brev på posten kommer slutsatsen att, i detta fall, Norge befinner sig någonstans mittemellan. Jag måste erkänna att jag har svårt att acceptera att det fortfarande är en vida spridd uppfattning att det är

vårt mödan att skriva ned dylika resonemang.

Nåväl, statens existens etablerar ju i sig själv en arena att använda. Företag, särskilt stora planerande företag, kan inte avstå från bruk av den, men har att bestämma sig hur de skall göra det. Berrefjord och Hernes har här kartlagt skillnader i större och mindre företags beteende i detta avseende. Förutom att ha observerat en koncentrationstendens inom norsk industri har man funnit att storföretagen har en informationsmässig stordriftfördel. Samtidigt så ökar företagets myndighetskontakter överhuvud. Följden blir att gränsen mellan "offentligt" och "privat", mellan affär och politik får upprätthållas rituellt; faktiskt är den upplöst.

Berrefjord och Hernes's slutsats blir att ändringar i statistisk materialinsamling krävs, liksom en ökad kunskap om storföretagen. Man får dra slutsatsen att de anser att det inte är önskvärt att staten förlorar kontrollen och därmed den ideella gemenskapen Norge upplöses. Vad man saknar här, liksom för övrigt boken igenom, är en diskussion och ett ställningstagande till de modeller Cawson (1982 & 1985) utvecklat för att förklara statens förhållande till storföretagen. Även om nu Cawson väsentligen utgår från de brittiska förhållandena. Artikelns avslutning har karaktär av besvärjelse – förhandlingsekonomin är inget tillstånd utan en process, får vi veta.

På egen hand har Berrefjord författat *Økonomimotiverte beslutninger eller beslutningsmotiverte kalkyler? – Foretaksadferd i forhandlingsøkonomien*, där han utvecklar en teori om företagets, förvaltningars och politikers sätt att

kalkylera. Han visar hur det ofta är fråga om strategiska och taktiska överväganden kopplade till en önskad utveckling som styr hur siffermaterialet struktureras. Artikeln är rekommendabel läsning för de som undrar hur staten kunde ösa miljarder och miljarder i projekt som SAABs anläggning i Malmö, i utvecklingen av plasmaprocesser tillsammans med SKF – som gav oss korta men dyra sejourer med miljökatastrofer som Ferrokromverket i Malmö och Scandust i Landskrona – och på militära teknikäventyr som stridsvagn S och JAS.

Berrefjord tar oss en bit längre än Cyert och March (1963) och utifrån erfarenheter från senare norska utredningar skisserar han en fasteori för hur önskade projekt i kalkylen utfaller som lönsamma projekt. Faktorer som i konceptfasen styr mot en beslutsmotiverad kalkyl är aktörernas selektiva uppmärksamhet, dominerande professioner, skyddade marknader och att staten går in som garant. Berrefjord menar också att projekt kan komma igång av en sorts snöbollseffekt. Här är det maktförhållanden inom en institution och starka leverantörsintressen som verkar utlösande. Snöbollseffekten kan startas av hänsyn till intäcksströmmen, d v s en önskan att snabbast möjligt få igång projektet för att få tillgång till intäkterna snarast. Är sedan projektet en del av ett större komplex behövs bara den alltid föreliggande osäkerheten, bristen på kontrafaktiska erfarenheter, för att det skall vara klippt. Deltagarna och beslutsfattarna är vanligen också på det klara med att det blir de själva som skall utvärdera projektet, varför de har stora möjligheter att ursäka sina misstag.

De två andra faserna ägnar Berrefjord inte lika stor uppmärksamhet, men han får konstaterat att argumentationsfasen blivit viktigare, eller om man så vill arbetsammare. Det tyder i alla fall den starka tillväxten av informationsjobb på. I sin avslutning konstaterar Berrefjord att de institutionella arrangemangen (i Norden) tyder på att den beslutsmotiverade kalkylen är ett accepterat faktum. Men också att det ökade beroendet av storföretagen ställer de nordiska länderna inför en stor utmaning när de söker hävda sig i den internationella konkurrensen. Återigen inställer sig frågan vilken betydelse det ändrade ideologiska klimatet får för möjligheten att bibehålla alliansen inom ramen för ett plussummespel (jfr Pestoffs inlägg).

Hur förhandlingsekonomin, eller rättare styrningsproblematiken, ser ut på sektorsnivå behandlar Atle Midtun i *Forhandlingsøkonomi i en tungindustriell sektor: Det norske vannkraft-industriell komplekset i 1970- og 1980-årene*. I sin inledning deklarerar Midtun att inlägget är att se som en fördjupning av bokens inledande kapitel. En av hans nyckelfrågor är hur en tungindustriell sektor i en konkurrensorienterad marknadsekonomi kunnat hålla sig stabil, eller rättare fortsatt växa genom åren trots sviktande lönsamhet på såväl företags- som samhällsnivå och i vissa fall till trots för sviktande politisk legitimitet.

Jag vet inte om Midtuns inlägg skall karakteriseras som teoretisk pragmatism eller brist på precision. Han hämtar element från amerikansk, brittisk och skandinavisk litteratur. Midtun hävdar att hans exempel visar att neoklassisk jämvikt

inte kan förväntas över sektorsmarknader och att sektorsinstitutioner begränsar statens inflytande väsentligt. Faktorer som storlek, fokus (egentligen satisfiering), vested interests, lokal sysselsättning och nationell kompromiss tillåter sektorn att mobilisera resurser och legitimitet, även när detta strider mot såväl marknadsekonomiska principer som politiska mål.

Av någon för mig outgrundlig anledning tycker Midtun att Marx' förord till *Till kritiken av den politiska ekonomin* är relevant i sammanhanget (s 211). Midtun tolkar Marx som att han förutsäger en institutionell eftersläpning. Midtun diskuterar inte det faktum att de materiella förhållandena ses som mer grundläggande i Marx' modell samtidigt som ideér och institutionella arrangemang tillskrivs varaktighetsegenskapen. Under utvecklingen av sin av Marx inspirerade tröghets- eller eftersläpningsteori för Midtun ett resonemang som han sammanfattar i ett diagram för utfallet av ett idealtypiskt förlopp av sektorsekonomi och sektorsinstitutionering. Diagrammet är av den underligare typen. På x-axeln har vi "tid" men ingen skala. Y-axlarna är två (!) bägge med skalvärdena "hög"/"låg"; den ena axeln utgörs av sektorsorienterad institutionering och den andra av expansionstakt för sektorsaktivitet.

Midtuns huvudidé med diagrammet/modellen är att en sektorsorienterad institutionering medför att sektorn a) i den expansiva fasen kan öka expansionen mer än efterfrågan under tillväxtfasen motiverar och b) när marknaden signalerar stabilisering eller kontraktion försenas omställningen även efter att den samhälls-

ekonomiska grundvalen försvunnit. Detta rimliga resonemang överlappar Midtun genom det nämnda diagrammet och för recensenten är det fortfarande en gåta vad denna bristande marknadsanpassning har med produktivkraftutvecklingens framkallande av social revolution att göra.

Större delen av Midtuns artikel upptas dock av resonemang som söker visa att denna bristande marknadsanpassning varit för handen. Här är diagrammen lättare att förstå, med norska kronor per ton och år som skalvärden på axlarna. Svårare var det att följa rimligheten i de kalkyler Midtun gör och som utmynnar i fyndet att kraftkomplexet medfört subvention av kraftintensiv (metall-)industri. Uppbrytningen av detta komplex kommer med oljan och ett andra angrepp kom med miljöfrågornas aktualisering. Midtun kan för övrigt konstatera en stigande skepsis hos brukarintressena vid koncessionsförhandlingarna, som under 70-talet slagit om till en klar avoghet.

I sin summering pekar Midtun på att hans modell innebär en komplettering, inte en negering, av marknadsekonomiska resonemang, samtidigt som han påpekar att institutionalisering och säkra arbetsplatser inte ensamt leder till negativa effekter på anpassningen. Han refererar till Streecks (1987) studie av svensk och tysk bilindustri, som visar positiva effekter på anpassningsförmågan.

Midtuns uppsats följs av en annan fallstudie, John Petersens *Pensionsfonde som aktieejere - Nye institutionelle muligheder for samfundsøkonomisk forhandlingsstyring på det danske kapitalmar-*

ked. Petersen inleder med att beklaga att dramatiska påståenden om pensionsfondssocialism har över-skuggat en nyanserad debatt om vad som faktiskt försigår ideologiskt och institutionellt med pensions-medlen. Danmark har tydligen drabbats lika hårt av management-ideologen Peter F. Druckers (1976) övertagande av Berle och Means' (1932, 1960, 1965 & 1968) gamla brandfackla som Sverige av 4:e oktober. Petersen är den i antologin som gör den mest helgjutna insatsen inom förhandlingsekonominns ram.

Om Midtun gör en onödig refe-rens till Marx, så skulle man, från gnetmarxistiskt håll, kunna förebrå Petersen för att han förbiser möj-ligheten att åkalla densamme. Peter-sens tes är nämligen att tre tenden-ser, kopplade till det samhällseko-nomiska perspektivet, pensionska-pitalet och rättsregleringen skapar "förhandlingsøkonomiske relatio-ner" utöver gränserna mellan stat, kapitalmarknad och privat verksam-het så att kapitalallokeringen blir ett multi-centrerat spel. Är Marx' *totalarbetare* på väg att inta scenen? Spelets ram är enligt Petersen det samhällsekonomiska perspektivet, som, åtminstone i den internationel-la debatten om verksamhetsstyr-ning, avsatt en utvecklingstendens (jfr Teubner 1985). Även av ett an-nat skäl är utbredningen av perspek-tivet intressant. Det slår nämligen rakt in i "politikens grundform": *den privata äganderätten*.

Petersen följer utvecklingen till-baka till 30-talet. I början handlar det om att säkra pensionsmedlen, varför möjligheten att investera pensionsmedel i aktier begränsas. I stort är det detta säkerhetstänkande som präglar området fram till 70-ta-

lets slut, även om lättnader i restriktionerna då och då beslutas. I slutet av 70-talet tar en debatt fart med ut-gångspunkt i att ur samhällseko-nomisk synpunkt bör pensionsinstitu-tens medel användas för att upphäva *bristen på investering* i produktio-nen. En följd av detta blir att åtgär-der vidtages för att integrera pen-sionsinstituten i penningpolitikens avtalssystem. De sparade medlens omfång ändrar säkerhetsproblemets karaktär – riskinvesteringar blir nu ett sätt att *säkra den långsiktiga* samhällsekonomiska utvecklingen.

En central aktör i denna process är danska LO, som i åttiotalets bör-jan tar initiativet till Danmarks hit-tills största riskkapitalförmedlings-sällskap och i samma veva de första stegen mot en klassamarbetande "kompetenskapitalism" (Jfr Eidem 1987). Denna process har naturligt-vis inte varit utan problem och Pe-tersens skildring ger goda inblickar i svårigheterna, principiellt och konkret.

I sin sammanfattning knyter Pe-tersen an till Teubners (1985) teori om reflexiv rätt. Han är dock inte helt optimistisk om möjligheterna att facket skall klara klassamar-betsprocessen i dess nuvarande/framtida form. Interna spänningar mellan *faglärte* og *ufaglärte* i den danska fackföreningsrörelsen, som inte följer industriprincipen, har i 50 år hindrat organisationsutveckling-en inom LO. Som ett kuriosum kan nämnas att det danska *Specialar-bejderforbundet* samlar de arbetare som inte är utlärd i något speciellt yrke.

Om vi bortser från litteraturför-teckningen avslutas antologin av Jan Olssons studie av *Förhand-lings-ekonomiska tendenser i den*

lokala näringspolitiken – exemplet Sverige. Men Olssons perspektiv står i större skuld till Katzensteins (1985) begrepp *demokratisk korporativism* än till Berrefjords m fl inledande *förhandlingsekonomi*. Olsson påvisar att en parallell till det samhällsekonomiska perspektivet vuxit fram på lokal nivå. Detta har också genererat en organisering av de lokala företagen och ett institutionaliserat samarbete mellan dessa organisationer, kommunen och lokala fackliga organisationer. Samverkan har på press från två processer, en ekonomisk-historisk och en politisk-administrativ historisk process, blivit en rationell strategi för lokala aktörer. Olsson är hoppfull om att gjorda erfarenheter kommer att vara en stor tillgång när kommunerna skall anpassa sig till världsmarknadens och strukturomvandlingens krav.

Sammantaget ger antologin ett splittrat intryck. Pestoffs och Petersens respektive studier motiverar dock ensamma utgåvan. När det gäller frågan om läroprocessens potential ansluter jag mig till deras mer reserverade ståndpunkt. Den *förhandlingsekonomiska skolan* som den framläggs i inledningen bedömer jag samtidigt som ett projekt i behov av ombyggnad. Den närmast liggande uppgiften på detta område är att diskutera förhållandet mellan förhandlingsekonomi och korporativism.

Sven-Erik Olsson

LITTERATUR

Berle, A. A. & Means, G.C. (1932, 1960, 1965 & 1968) *The Modern Corporation and Private Property* Macmillan/Harcourt Brace & World
 Carlsson, B. (1989) "Helan & Halvan": Processer och föreställningar kring den ökande förtidspensioneringen" i

Tidskrift för Rättsociologi Vol 6 Nr 1/2

- Carlsson, B. & Å. Isacson (1989) *Hälsa, kommunikativt handlande och konfliktlösning* Lund: Bokbox Förlag
 Cawson, A. (1982) *Corporatism & Welfare* Heinemann
 Cawson, A. (red) (1985) *Organized Interests and the State: Studies in Meso-Corporatism* Sage Publications
 Cyert och March (1963) *A Behavioural Theory of the Firm* Prentice Hall
 Drucker, P. F. (1976) *The Unseen Revolution. How Pension Fund socialism came to America* Heinemann
 Eidem, R. (1987) *Akteägandet och demokrati. En fråga om brukssamhälle till kompetenskapitalism* Arbetslivscentrum
 Ericsson, L. (1985) *Ett surt regn kommer att falla* Lund: Bokbox Förlag
 Galbraith, K. (1952 & 1963) *American Capitalism* Penguin Books
 Habermas, J. (1982) *Theorie des kommunikativen Handelns*, b. 1-2 Suhrkamp
 Heckscher, E. (1946 & 1951) *Staten och organisationerna* KF:s Förlag
 Hernes, G. (red) (1978) *Forhandlingsøkonomi og blandningsadministrasjon* Oslo: Universitetsforlaget
 Hetzler, A. (1989) *Administrative Justice and Social Rights* (Paper presented at the 25:th Annual Meeting of the Law & Society Association in Madison, Wisconsin)
 Hirschman, A. (1970) *Exit, Voice and Loyalty* Harvard University Press
 Hydén, H. (1984) *Ram eller Lag? – Om ramlagstiftning och samhällsorganisation* Civildepartementet
 Jensen, P. H. (1989) "Employment and Unemployment Policies and the Functioning of the Labour Market in a Comparative Perspective" i *Acta sociologica* Vol. 32 No. 4
 Katzenstein, P. J. (1985) *Small States in World Markets. Industrial Policy in Europe* Cornell University Press
 Olson, M. (1965 & 1971) *The Logic of Collective Action* Harvard University Press
 Sousa-Santos, B. de (1987) "Rätten – en karta för felläsningar. Mot ett postmodernt rättsbegrepp" i *Tidskrift för Rättsociologi* Vol 4 Nr 2

- Stjernquist, P. & K. Widerberg (1989) *Rättens roll i samhällsbyggandet* Liber
- Streeck, W. (1987) "Industrial Relations in Industrial Change: the Restructuring of the World Automobile Industry in the 1970's and 1980's" i *Economic and Industrial Democracy* 8 (4)
- Teubner, G. (1985) "Corporate Fiduciary Duties and Their Beneficiaries" i Hopt, K. J. & Tebner, G. *Corporate Governance and Directors' Liabilities* Walter de Gruyter

Kurt Klaudi Klausen & Torben Hviid Nielsen (red)
Stat & marked.

Fra Leviathan og usynlig hånd til forhandlingsøkonomi

283 sidor

Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1989

På *Dagens Nyheter*s debatt- och ledarsida kan man mer eller mindre dagligen ta del av marknadsliberalismens attack på välfärdsstaten i sig och mer specifikt på socialförsäkringssystemet, pensionsformer och den kommunala barnomsorgen. Denna något ensidiga attack har påskyndat behovet av ett klagörande av förhållandet och samspelet mellan den moderna statens struktur och marknadens premisser. En dylik analys bör helst frikopplas från dogmatiska föreställningar och nyktert lokaliseras i en samhällsdiagnos med teoretiska ambitioner.

Stat og marked är en dansk bok, och är enligt mitt förmenande ett utmärkt exempel på en besinningsfull och upplyftande genomgång av olika sätt att tolka relationen mellan stat och marknad. Boken har sitt ur-

sprung i Center for Offentlig Organisation og Styling och dess ramanslag. Boken är vidare ett resultat av ett arbetsprojekt bestående av en grupp "löst kopplade" forskare från Handelshögskolan i Köpenhamn och från universiteten i Roskilde och Köpenhamn. Torben Hviid Nielsen, lektor vid Roskilde universitet, har varit projektledare och Klaus Klaudi Klausen koordinator och sekreterare i forskningsgruppen.

Arbetsgruppen har för det första haft som uppgift att analysera statens och marknadens rationaliteskriterier. För det andra har man velat klargöra en rad systemintegrativa mekanismer vilka betraktas som betingelser för samhällets organisering. Gruppen har ställt sig följande fråga: Kan statens och marknadens rationalitet förenas som styrningsmekanismer och motivationssystem, och i så fall, vilka konsekvenser har denna "förening" för den sociala integrationen, för moral och sociala nätverk? En tredje ambition för gruppen har varit att spåra nya styrningsmedel och organisationsformer samt att testa deras bärbarhet. Härvidlag ställer man sig frågan: Kan framväxten av en "förhandlingsekonomi" vara ett tecken på en ny form av beslutsfattning och konsensusskapande, där "processens kvaliteter delvis ersätter traditionella effektivitetskrav?"

Boken är en antologi bestående av sju mer eller mindre fristående essäer som behandlar inflytelserika tankeriktningar under de två senaste århundradena. I en läsinstruktion hävdar redaktörerna att de enskilda bidragen kompletterar varandra ifall de läses fortlöpande. Här rör det sig inte om en falsk varudeklaration.